



Araştırmalar ve İncelemeler / Researches and Studies

Afrika Konusunda Türkiye’de Artan Akademik İlgi: Üniversite Tezleri Üzerinden Bir Analiz Ahmet Emin Dağ*

Öz

Türkiye’nin Afrika’da giderek artan varlığı ve gelişen ilişkileri, bu bölgeye yönelik ülkemizdeki akademik ilgiyi artırmıştır. Siyasi, askeri ve ekonomik alanda geliştirilen ikili anlaşmalar özellikle Sahra Alta Afrika (SAA) ülkeleri ile Türkiye’yi giderek birbirine yakınlaştırırken bunun eğitim alanındaki yansımaları, giderek artan akademik çalışmalarla kendini göstermektedir. Sadece ülkemizde okumaya gelen Afrikalı öğrenciler değil, bizzat ülkemizin yerel akademisyenlerinin Afrika konusunda ürettiği tezlerin sayısı iki bine yaklaşmıştır. Türkiye’deki akademisyenler genellikle Türkiye’nin Afrika’ya yönelik yeni dış politik açılımlarını anlamaya ve anlamlandırmaya çalışırken, Afrika ülkelerinden ülkemize okumak için gelen öğrencilerin ürettiği tezler ise kolonyal dönem ve sonrasında kendi coğrafyalarındaki dönüşümü Türkiye ile ilişkilerin inşasında bir araç olarak görmektedir. Bir anlamda Türklerin Afrika’ya bakışı ile Afrikalıların Türkiye’ye bakışı bu tezlerde kesişmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akademik tez, Sahra Altı Afrika, Afrika çalışmaları, Afrikalı öğrenciler.

* Dr., Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği, İstanbul/Türkiye, ahmetemindag@gmail.com, orcid.org/0000-0001-8589-1102

Increasing Turkish Academic Interest in Africa: An Analysis on University Dissertations

Abstract

Turkey's increasing presence and developing relations in Africa have increased the academic interest in this region in our country. While the bilateral agreements developed in the political, military and economic fields bring Turkey and the Sub-Saharan Africa (SSA) countries closer to each other, the reflections of this in the field of education are manifested by increasing academic studies. Not only the African students who came to study in our country, but also the theses produced by the local academicians of our country on Africa has approached two thousand. While academics in Turkey generally try to understand and make sense of Turkey's new foreign policy initiatives towards Africa, the theses produced by students coming from African countries see the transformation in their own geographies during and after the colonial period as a tool in the construction of relations with Turkey. In a sense, the view of Turks towards Africa and the view of Africans towards Turkey intersect in these theses.

Keywords: Academic dissertation, Sub-Saharan Africa, African studies, African students.

Giriş

Bu çalışma Türkiye üniversitelerinden yapılmış olan akademik tezler üzerinden Afrika kıtasına yönelik bilimsel ilgiyi anlamaya çalışmaktadır. Bu araştırmanın coğrafi olarak kapsadığı alan, Türkiye’nin ortak tarihsel bağlar taşıdığı Kuzey Afrika’daki beş ülkeyi (Mısır, Libya, Tunus, Cezayir, Fas) dışarıda bırakmakta ve Sahra Altı Afrika (SAA) ülkeleri olarak bilinen 44 ülkeyi içermektedir. Çalışmanın ana çatısını ise, bu bölge hakkında yapılmış yüksek lisans ve doktora tezleri oluşturmaktadır. Türkiye’de yapılmış yüksek lisans ve doktora tezlerinin tümü konusunda en önemli veri kaynağı, Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi sistemi olacaktır. Bu merkeze kayıtlı bir milyona yakın tez içinde uygun anahtar kelimelerle yaptığımız aramalar sonrasında ulaştığımız tezler üzerine yaptığımız incelemeler en önemli metodolojik aracımız olmuştur. Bunun yanı sıra, Türkiye’de yüksek lisans ve doktora çalışması yapmış bazı SAA ülkelerinden öğrencilerle yapılmış nitel görüşmeler, sahadaki tabloyu görmeyi kolaylaştıracaktır.

Türk akademik hayatında Afrika ilgisinin, Türkiye’nin diğer alanlarında giderek gelişen Afrika ile ilişkilerden bağımsız olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Afrika ile ilişkiler, son yıllarda Türk dış politikasının temel yönelimlerinden birini oluşturmaktadır.¹ Türkiye ile Afrika’nın Osmanlı döneminden bu yana tarihi bir ilişkisi olmasına rağmen, Türkiye’nin Afrika ile ilişkileri geliştirme konusundaki ilgisinin görece yeni bir gelişme olduğu söylenebilir. Türkiye, her zaman Kuzey Afrika’yı yakın çevresinin bir parçası olarak görmüş ve Osmanlı mirası bu konuda önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle son yıllara kadar, SAA bölgesi; Türk toplumu ve akademisi tarafından bilinmeyen veya fazla ilgi gösterilmeyen bir bölge olarak kalmıştır.²

Türkiye, 1950’ler ve 1960’larda İngiliz ve Fransız egemenliğinin prangalarından kurtulan bazı Sahra Altı Afrika ülkelerinin bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biri olmuştur. Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarını desteklemesine rağmen bu ilk sıcak karşılaşmadan sonra, Soğuk Savaş döneminin elverişsiz koşulları nedeniyle ilişkiler olması gerektiği gibi gelişmedi.³

1 Cihan Daban, “21. Yüzyılda Türkiye’nin Afrika Ülkeleri ile Siyasi ve Diplomatik İlişkileri”, *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 2021(3), s. 925-944.

2 Elem Eyrc Tepeciklioğlu, “African Studies in Turkey”, *Uluslararası İlişkiler*, cilt 13, no. 50, 2016, s. 3-19. Tepeciklioğlu’nun bu çalışması, ülkemizde Afrika konusunda yayınlanmış kitaplar üzerinden kronolojik bir değerlendirmedir. Araştırmada, üniversitelerimizde açılan bazı Afrika programları üzerinden akademik çalışmaların gelişimini analiz edilmekle birlikte, yapılmış akademik tezler konu edilmemektedir.

3 Tom Wheeler, “Ankara to Africa: Turkey’s Outreach Since 2005”, *South African Journal of International Affairs*, 18(1), p. 43-62.

Tamamına yakını 1960'lı yıllardan itibaren bağımsızlığını kazanan SAA ülkeleriyle ilk dönem ilişkilerin genel karakterini belirleyen unsurlar yeni statülerine uygun olarak diplomatik ilişki kurulması⁴, karşılıklı elçilik açılması⁵ ve büyükelçi atanması⁶ gibi tümüyle ilişkilerin temelini atacak adımlardan ibaret kalmıştır. Bu ilk temaslar sonrasında ilerleyen tarihlerde, SAA ülkeleri ile ikili ilişkilerin geliştirilmesi konusunda iyi niyet heyetleri gönderilmesi⁷, SAA ülkeleri ile ekonomik ilişkiler kurulması için alt düzey heyetler gönderilmesi⁸, ticaret anlaşmaları imzalanması⁹ gibi ürkek ama uzun vadeli işbirliğine temel oluşturacak mütevazı adımlar takip etti. BM uzmanlık kuruluşları başta olmak üzere, Türkiye'nin üye olduğu uluslararası örgütlerin Afrika ülkelerindeki çalışma ofislerinde görevlendirilmek üzere yapılan bürokrat atamaları da sonraki yıllarda bu ülkelere yönelik diplomatik ilgiyi taze tutan unsurlardan biri oldu.¹⁰ Ancak yukarıda işaret edildiği gibi, uluslararası konjonktür nedeniyle bu ilişkiler, iki tarafın ihtiyaçlarının ve olması gereken düzeyin hep gerisinde kaldı.

Türkiye'nin Afrika'ya Afrikalı Öğrencilerin Türkiye'ye İlgisi

1990'lı yıllarla birlikte küresel siyasetteki değişimler ve bu değişimlerin teşvik ettiği Türkiye'nin yeni dış politik arayışları sebebiyle durum değişmeye başladı. Yeni dönem öylesine teşvik edici oldu ki, 1998 yılında, Türkiye ile kıta arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin çerçevesini oluşturan, Türkiye Dışişle-

-
- 4 İlk defa diplomatik ilişki kurulmasına dair çok sayıdaki örneklerden biri Çad ile ilişkilere dair kararı içeren Başbakanlık kararnamesidir. Bkz. *Devlet Arşivi Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, BCA 242-81-6*, Belge tarihi: 29.11.1969.
 - 5 *Devlet Arşivi Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, BCA 157-27-4*, Belge tarihi: 09.11.1960.
 - 6 Örneğin Gine büyükelçisi olarak Kamran Acet'in, Kamerun büyükelçisi olarak Fehmi Nuzza'nın atanmalarına dair bakanlar kurulu kararı için bkz. *Devlet Arşivi Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, BCA 166-47-5*, Belge tarihi: 11.10.1962.
 - 7 Örneğin Somali, Tanzanya, Sudan ve Madagaskar'ı içeren Doğu Afrika'daki 4 ülkeye gönderilen dışişleri iyi niyet heyetinin tayini konusunda Başbakanlık kararnamesi için bkz. *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, BCA 163-73-9*, Belge tarihi: 27.02.1962.
 - 8 Kenya, Uganda, Nijerya, Etiyopya ve Sudan makamlarıyla ekonomik işbirliği konusunu görüşmek heyet oluşturulup gönderilmesi konusunda bakanlar kurulu kararına dair belge bu konuda benzeri onlarcasından biridir. Bkz. *Devlet Arşivi Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, BCA 378-212-17*, Belge tarihi: 27.02.1979.
 - 9 Türkiye ile Nijerya arasında ticaret anlaşması imzalanmasına dair görüşmeler ve ilgili heyetin oluşturulması konusunda Bakanlar Kurulu kararı bu konudaki çok sayıda örnekten biridir. Bkz. *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, BCA 379-238-2*, Belge tarihi: 06.06.1979.
 - 10 Dünya Sağlık Örgütü'nün Mali'deki Afrika ofisinde çalışmak üzere Dr. Cavit Özyeğin'in görevlendirilmesine dair belge bunlardan biridir. Bkz. *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, BCA 285-55-19*, Belge tarihi: 15.07.1972.

ri Bakanlığı tarafından hazırlanan bir belge olan “Eylem Planı” dahi hazırlandı ve bunun gereği olarak çalışmalara başlandı.¹¹ Bu önemli hamleye rağmen, Türkiye’nin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik koşullar, o dönem için stratejik adımlar atılmasını geciktirdi. Ta ki, 2005 yılında Türkiye “Afrika Yılı” olarak ilan ederek ilişkileri yeniden canlandırmak üzere adım atana kadar. Ardından 2008 yılında İstanbul’da gerçekleştirilen Türkiye-Afrika Zirvesi ile yeni dönemin taşları döşenmiş oldu.¹²

Türkiye, 2013 yılı itibariyle Afrika politikasına daha da ivme kazandırmıştır. Türkiye ile bölge arasında üst düzey ziyaretlerin arttığı bu dönem, ilişkilerin karşılıklı olarak siyasi ve ekonomik ortaklığa dönüştüğu bir dönem olarak tanımlanabilir. Nitekim, Ekvator Ginesi’nin başkenti Malabo’da 2014 yılında düzenlenen Türk-Afrika Zirvesi ve sonrasında 2021 yılında Türkiye’de gerçekleştirilen 3. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi birçok alanda yeni yakınlaşmaları sağladı.¹³

Diplomasi alanında bunlar yaşanırken, Türkiye ile SAA ülkeleri arasında ekonomik ve siyasi ilişkilerin yanı sıra eğitim konusunda giderek artan bir işbirliği dönemi başladı.¹⁴ Türkiye ile kıta ülkeleri arasında imzalanan ikili ve çok taraflı anlaşmalar sayesinde, eğitim alanı en önemli işbirliği başlıklarından biri haline geldi.¹⁵

Bunun bir sonucu olarak ülkemize gelen SAA kökenli öğrencilerin sayısı hızla yükselirken, üniversitemizdeki akademik ilgi de otomatik olarak artmaya başladı. 1991 yılından 2012 yılına kadar geçen yirmi yılı aşkın süre içinde Afrika

11 Bu çalışmalardan bazıları Afrika ülkelerine özel heyetler gönderilmesiydi. Türkiye’nin Afrika’ya Açılım Eylem Planı çerçevesinde ilgili bakanlık yetkilileri, özel sektör temsilcileri ve uluslararası kuruluşlarla temas ve görüşmelerde bulunmak üzere Büyükelçi Numan Hazar’ın başkanlığında bir heyetin değişik ülkelere gönderilmesidir. Bkz. *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*, BCA 995-357-10, Belge tarihi: 07.04.1999; Aynı amaçla farklı bir heyetin Sudan’a gönderilmesine dair Bakanlar kurulu kararına konusundaki belge için bkz. BCA 995-359-7, Belge tarihi: 08.04.1999; Afrika açılımı konusunda İşlam Kalkınma Bankası ile işbirliği heyeti için bkz. BCA 1022-463-2 Belge tarihi 26.11.1999.

12 Sadık Akyar, “Türkiye Sahra Altı Afrika Ülkeleri İlişkilerinde Yeni Dönem”, *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, cilt 4, sayı 8, Haziran 2019, s. 64-77.

13 “Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi 2021”, *Ordaf rapor*, Aralık 2021, <https://ordaf.org/turkiye-afrika-ortaklik-zirvesi-2021/> (Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2021).

14 Mehmet Baydemir, “Türkiye’nin ‘Afrika Açılımı’: Yükseköğretimde Sahraaltı Afrikalı Öğrenci Hareketliliği (2013-2018)”, *Pesa International Journal of Social Studies*, March 2020, vol. 6, no. 1, p. 56-65.

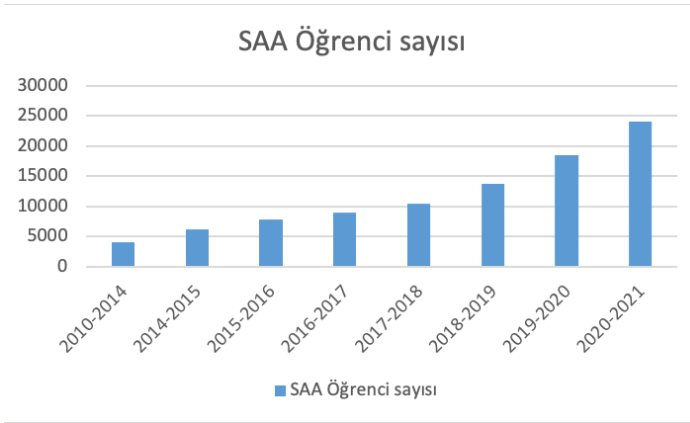
15 Numan Hazar, “Türkiye Afrika’da: Eylem Planının Uygulanması ve Değerlendirme: On Beş Yıl Sonra”, *Ortadoğu Analiz*, cilt 4, sayı 46, Ekim 2012, s. 29-37.

kökenli öğrenciler için verilen burs miktarı toplamda sadece 864'te kalırken¹⁶ ilişkilerin gelişmesi sayesinde her yıl düzenli artış sağlanmıştır. Bu artışın bir sonucu olarak yabancı öğrencilere verilen yıllık toplam eğitim desteğinin neredeyse %25'ni tek başına SAA kökenli öğrenciler kullanmaya başlamıştır.¹⁷

2010 yılında yıllık 3998 adet SAA kökenli öğrenci ülkemizde eğitim görürken, sonraki her yıl ortalama yüzde 20'lik artışlarla 2020-21 öğretim yılında 24 bin 033 öğrenci sayısına ulaşmıştır.¹⁸ Bu artış trendinin sonraki eğitim öğretim dönemlerinde artışı konusunda herhangi bir engelleyici düzenleme ve gelişme de gözlenmemektedir.

Tablo 1. Türkiye’de okuyan Sahra Altı Afrika (SAA) kökenli öğrenci sayısındaki değişim

(Kaynak: <https://istatistik.yok.gov.tr/>, Temmuz 2022)



Türkiye ile bölge ülkeleri arasında gelişen işbirliği alanlarının genişlemesine paralel olarak Türk akademi dünyasının bölgeye yönelik ilgisi de artmaya başlamıştır. Bunun en bariz göstergelerinden biri ülkemizdeki SAA kökenli öğrencile-

16 Furkan Şimşek, “Uluslararası Öğrenci Hareketliliği ve Türkiye Yükseköğretiminde Afrikalı Öğrenciler”, *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi (TURKSOSBİLDER)*, cilt 07, sayı 01, 2022, s. 12-36.

17 Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından tüm dünyadan yabancı öğrencilere verilen eğitim bursu miktarı yıllık 4 bin 183 olurken, bu sayı içinde SAA kökenli öğrenci sayısı 1013’ü bulmuştur. Bu da aynı yıl uluslararası öğrenciler için harcanan yaklaşık 245 milyon liralık bütçenin %25’inin SAA kökenli öğrenciler için harcandığını göstermektedir. Bkz. YTB Faaliyet Raporu 2019, <https://www.ytb.gov.tr/kurumsal/faaliyet-raporlari>, (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2022).

18 *Uyruğa Göre Öğrenci Sayıları Raporu*, YÖK Bilgi Yönetimi Sistemi, <https://istatistik.yok.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2022).

rin artmasına ve Türk akademi dünyasının Afrika’yı giderek daha fazla tanımasına bağlı olarak ortaya çıkan SAA tezlerinin sayılarındaki hızlı artış olmuştur.¹⁹

Akademi’nin Afrika Araştırmalarına Yönelmesi

Temmuz 2022 tarihi itibarıyla Türkiye Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi sistemine kayıtlı “Afrika” temalı 562 adet tez görünmektedir. İlki 1986 yılında yapılan bu tezlerin 117 tanesi doktora tezi, geri kalan 445 tanesi yüksek lisans tezidir. Önceki dönemlerde Afrika konusunda yapılan tezlerin oldukça mütevazı rakamlarda kalırken, aşağıdaki tablo 2’de görüleceği gibi, ilişkilerin geliştiği son 20 yılda üretilen tezlerin sayısı da hızlı bir yükseliş göstermiştir. Öte yandan üretilen tezlerin yaklaşık %20’sini doktora tezlerinin oluşturması Türkiye’de Afrika’ya yönelik akademik ilginin sadece niceliksel olarak değil, niteliksel olarak da arttığını işaret etmektedir.²⁰

Tez merkezindeki rakamlar belli periyodlarla güncellendiği için ufak değişiklikler olmakla birlikte yıllara göre dağılım yapıldığında en fazla tez üretilen dönemin Türkiye’nin Afrika açılımına denk gelen yıllar olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre 1980’li yıllarda SAA ile ilgili sadece 4 akademik tez üretilirken, 1990’lı yıllarda bu rakam 10’a çıkmış ve 2000-10 arası yıllarda üç kat artarak 34’e ulaşmıştır.

Ancak Türkiye’nin bölgeye artan siyasi ve ekonomik ilgisinin yansımaları akademik çalışmalarda da kendini göstermiş ve 2010-20 yılları arasında üretilen akademik tez sayısı on kattan fazla artış ile 363 olmuştur. Bunun en önemli dinamiklerinden biri kuşkusuz bu on yıllık dönemde SAA ülkeleriyle her düzeyde karşılıklı ziyaretlerin artışı akademik ilgiyi sürekli canlı tutarken, Türkiye-Afrika ortaklık zirveleri, Türk kamu ve sivil kuruluşlarının Afrika ülkelerindeki eğitim açılımları da önemli rol oynamıştır.²¹ Ülkemizde Afrikalı öğrenci sayısının artmasının yanında Türk akademisyenlerin bölgeye olan ilgisinin de artışı sayesinde günümüzde de benzer artış trendi sürmektedir. Nitekim 2020 yılından (bu makalenin yazıldığı) Ağustos 2022 tarihine kadar geçen 2 yıllık süre içinde SAA bölgesi ile ilgili yaklaşık 148 tez üretilmiştir.²² Bu da, bir önceki on yılda üretilen tezlerin neredeyse yarısının, son iki yılda üretildiğini göstermektedir.

19 Abdu Djamanca, “The Role of Education in International Cooperation: The Case of Turkey and Sub-Saharan Africa”, *Avrasya Etüdlere Dergisi*, yıl 2018, cilt 54, sayı 2, s. 7-26.

20 Burada verilen tüm rakamlar YÖK Tez Merkezi’nin internet sitesinden alınmıştır. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>

21 Mehmet Özkan, “What Drives Turkey’s Involvement in Afrika”, *Review of African Political Economy*, vol. 37, no. 126, London, 2010, p. 533-540.

22 YÖK Tez Merkezi, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>

Tablo 2. Sahra Altı Afrika (SAA) Bölgesi hakkındaki akademik tezlerin yıllara göre dağılımı

(Kaynak: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>. Erişim, Temmuz 2022)

Yıl aralığı	Üretilen tez sayısı
1980’li yıllar	4
1990’lı yıllar	10
2000-10 arası yıllar	34
2010-20 arası yıllar	363
2020 sonrası	148

Ülkemizde Afrika çalışmalarının görece yeni bir gelişme olmasına karşın Batıdaki akademik çalışmaların da çok öncelere dayandığı söylenemez. Batılı gezgin, misyoner ve sömürgelerde görevli bürokratların yaptığı antropolojik bazı çalışmalar istisna tutulursa, kapsamlı Afrika çalışmaları 1945 yılından sonra artmaya başlamıştır. Soğuk Savaş kutuplaşmasının iki aktöründen biri olan ABD’de, dönemin siyasal rekabetinde kendisine yardımcı olacak ülke araştırmaları bilimsel sahada popüler hale gelmiştir. Yıllar geçtikçe bağımsız bir çalışma disiplini haline gelen Afrika araştırmaları konusunda bu dönemde birçok tez üretilmiştir. Dönemin ihtiyaçları ve araştırmaları yapanların kimlikleri göz önüne alındığında Afrika üzerine yapılan tezler konusunda çok sayıda teorik tartışma ortaya çıkmıştır.²³

Bu tartışmalar içinde özellikle sömürge sonrası dönem çalışmaların (post-colonial) yanlı ve pragmatist özellikleri öne çıkmakta ve SAA ülkelerinin bağımsızlık sonrası inşa süreçlerinde Batılı anlamda modernleşme süreçleri üzerine yoğunlaşmaktadır.²⁴ Batıda, Afrika üzerine yapılmış bilimsel çalışmaları bu açıdan da değerlendiren birçok araştırmacı, Sömürge geçmişi bulunan ülkelerdeki Afrika araştırmalarının gizli ya da açık bu geçmiş sömürge izlerinden bağımsız olamadığına işaret etmiştir.²⁵

Batılı ülkelerde Afrika’ya ve Afrikalılar’a dair akademik çalışmalarda dikkat çeken konularından birini kimlik konusu oluşturmaktadır. Batılı ve beyaz araştır-

23 Adebayo Olukoshi, “African scholars and African Studies”, *Development in Practice*, vol. 16, no. 6, London, 2010, p. 533-544.

24 Rita Abrahamsen, “African Studies and the Post Colonial Challenge”, *African Affairs*, no. 102, 2003, p. 189-210.

25 Glenn Adams-Vivian Afı Dzokoto, “Self and Identity in African Studies”, *Self and Identity*, vol. 2 no. 4, p. 345-359.

macıların yaptığı Afrika çalışmaları ile kendilerini tanımlama konusunda eleştirel yaklaşan birçok Afrikalı araştırmacı kıta dışındaki bilimsel çalışmalara özgün Afrika desteğini kaçınılmaz görmektedir.²⁶

Bu çalışmaların gelişmesinde Batıya gitmiş Afrikalı araştırmacıların geliştirmeye çalıştığı özgün bir Afrika felsefesi kendine önemli bir yer bulmuş ve son yıllarda yapılan akademik çalışmalar sayesinde önemli araştırmalar yapılmıştır.²⁷ Nitekim tıpkı Türkiye’dekine benzer bir süreçle, dünyadaki Afrika çalışmalarının özgünlüğünü ve liderliğini yine Afrika kökenli öğrenciler çekmektedir.²⁸

Türkiye üniversitelerinin ve akademisyenlerin Afrika’ya artan ilgisini gösteren somut gelişmelerden biri, birçok üniversitenin bünyesinde çalışmaya başlayan Afrika araştırma enstitüleridir. Hali hazırda 16 farklı üniversitede Afrika araştırmaları ile ilgili enstitü bulunmaktadır.²⁹ Bu enstitülerde yüzlerce öğrenci eğitim görmektedir ve literatüre her gün yeni çalışmalar katılmaktadır. Bu anlamda Türkiye’de Afrika çalışmalarının önünün açık olduğunu söyleyen birçok uzman, şu ana kadar üretilen eserlerin kıymetli olduğunu, ama bundan sonrası için hedefin Türkiye sınırlarını da aşacak Afrika araştırmalarına imza atmak olduğunu altını çiziyor. Bu anlamda küresel bilim yarışında nasıl ki Ortadoğu konusunda Türkiye’de üretilmiş tezler başarılarını ispatlamışsa, Afrika konusunda da benzer bir başarının uzak olmadığı bir gerçektir.

Türkiye’de Afrika Çalışmalarının Çeşitliliği

SAA ülkelerinde herhangi bir sömürge geçmişi ve bölge kaynaklarına dair herhangi bir olumsuz politikası bulunmayan Türkiye’deki Afrika çalışmaları ise Batıdakinden biraz daha farklı bir mantıksal düzlemde gelişmiştir. Ülkemiz üniversitelerinde üretilmiş tezler büyük oranda ikili ilişkiler ve Türkiye’nin kıtadaki rolü üzerine ağırlık vermektedir. Çok yönlü dış politika arayışları

26 Shose Kessi (vd.), “Decolonizing African Studies”, *Critical African Studies*, vol. 12, no. 3, London, 2020, p. 271-282; Ayrıca bkz: Paulin J. Hountondji, “Knowledge of Africa, Knowledge by Africans: Two Perspectives on African Studies”, *Rccs Annual Review, Centro de Estudos Sociais da Universidade de Coimbra*, 1-2009, no. 1, p. 1-14.

27 Barry Hallen, “Some Observations about Philosophy, Postmodernism and Art in Contemporary African Studies”, *African Studies Review*, vol. 38, no. 1, April 1995, p. 69-80. Bu konudaki diğer tartışmalar için bkz: Marquita Pellerin, “A Blueprint for Africana Studies: An Overview of African/African American /African Caribbean Studies”, *The Journal of Pan African Studies*, vol. 2, no. 10, June 2009, p. 42-60.

28 Oukoshi, a.g.m.

29 *Birim istatistikleri*, Yüksek Öğretim Bilgi Yönetim Sistemi, <https://istatistik.yok.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2022).

çerçevesinde yukarıda işaret edildiği üzere, 2000’li yılların başından itibaren Afrika kıtasına yönelen Türkiye, her alanda bölgeyi tanımaya ihtiyaç hissetmiştir. Bu anlamda Türkiye’de üretilmiş “Afrika” temalı tezlerinin ülke temelli olanların neredeyse tümü ikili ilişkilerin tarihini konu alırken, diğer disiplinlerdeki tezler de bu ikili ilişkilerde derinleşmeye hizmet edecek şekilde üretilmiş görünmektedir (Tablo 3). Özel olarak bir SAA ülkesi ile ilgili olmayan genel “Afrika” temalı bu tezler içinde uluslararası ilişkiler disiplini açık ara başı çekerken, ekonomi tezleri ikinci sırada gelmektedir. Afrika ve Türkiye arasındaki ilişkilerin teorik boyutlarını da içeren tezler, Batıdaki çalışmalardan farklı olarak ilişkilerin doğasını tanımlama ve geliştirme amaçlı olarak şekillenmiştir.

Tablo 3. Türkiye’de yapılmış SAA Tezlerinin Disiplinlere göre dağılımı
(Kaynak: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>. Erişim, Temmuz 2022)

Disiplin adı	Üretilmiş Tez Sayısı
Uluslararası İlişkiler	239
Ekonomi	110
Siyasal Bilimler	55
İşletme/Bankacılık	43
Tarih	32
Sosyoloji	25
Hukuk	17
İletişim Bilimleri	16
Batı Dilleri	16
Güzel Sanatlar	11
Ziraat/Botanik	10
Din	10
Ekonometri	10
Maliye	10
Enerji	8
Jeoloji/Jeofizik	7
Kamu Yönetimi	6
Çalışma Ekonomisi	4
Ulaşım	4
Tıp	3
Sosyal Hizmet	3
Eğitim	3

Antropoloji	3
Tercümanlık	3
Karşılaştırmalı Edebiyat	3
Biyoteknoloji	2
Edebiyat	2
Gıda Mühendisliği	2
Şehircilik ve Bölge Planlama	2
İnşaat Mühendisliği	2
Bilgisayar Mühendisliği	2
İnşaat Mühendisliği	2
Doğu Dilleri	2
Felsefe	1
Biyoloji	1
Madencilik	1
Eczacılık	1
Halk Sağlığı	1
Havacılık Mühendisliği	1
Demografi	1
Endüstri Ürünleri Tasarımı	1
Arkeoloji	1
İnkılap Tarihi	1
Turizm	1
İstatistik	1
İç Mimari/Dekorasyon	1
Dokümantasyon ve Enformasyon	1
Denizcilik	1
Spor	1
Endüstri Mühendisliği	1
Teknik Eğitim	1
Mühendislik Bilimleri	1
Çevre Mühendisliği	1

Sahra Altı Afrika (SAA) konusunda üretilmiş olan tezlerin genel “Afrika” temalı olanlarına ilave olarak, SAA ülkelerinin her biri ile ilgili olarak üretilen tezlerin sayısı çok daha fazladır. Bizim bu makalemiz için esas aldığımız 44 ülke

hakkında Türkiye üniversitelerinde (30 Temmuz 2022 tarihi itibarıyla) 1218 adet bilimsel tez üretilmiş görünmektedir (Tablo 4). Bu tezlerin dağılımına bakıldığında en fazla tez 228 ile Somali hakkında üretilmiştir. Hakkında en az tez yapılan SAA ülkeleri ise, birer tez ile Lesotho ve Kongo Cumhuriyeti olmuştur.

Tablo 4. Ülkemizde Sahra Altı Afrika (SAA) ülkeleri hakkında yapılan tezler (Kaynak: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>. Erişim, Temmuz 2022)

Ülke Adı	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
Somali	215	13	228
Nijerya	170	-	170
Etiyopya	54	25	79
Gana	84	7	91
Sudan	74	8	82
Güney Afrika Cum.	33	10	43
Kenya	45	4	49
Uganda	38	7	45
Gambia	32	3	35
Kamerun	28	5	33
Cibuti	31	-	31
Nijer	27	-	27
Senegal	27	-	27
Tanzanya	18	4	22
Ruanda	25	-	25
Gine	24	-	24
Güney Sudan	15	2	17
Benin	14	2	16
Burkina Faso	12	3	15
Sierra Leone	9	3	12
Burundi	11	2	13
Çad	13	-	13
Demokratik Kongo Cum.	12	-	12
Fildişi Sahili	5	4	9
Zimbabve	8	1	9
Liberya	6	3	9
Togo	5	3	8

Zambiya	8	-	8
Malavi	7	-	7
Moritanya	5	1	6
Mozambik	4	2	6
Komor Adaları	6	-	6
Madagaskar	6	-	6
Angola	5	-	5
Gabon	5	-	5
Orta Afrika Cumhuriyeti	5	-	5
Eritre	3	1	4
Botsvana	3	-	3
Gine Bissau	3	-	3
Mali Cumhuriyeti	3	-	3
Namibya	3	-	3
Mauritius	2	-	2
Kongo Cumhuriyeti	1	-	1
Lesotho	1	-	1

Ülke bazlı yapılan akademik tezlerin yoğunlaştığı ilk üç ülke aynı zamanda Türkiye’nin en fazla ilişkiler geliştirdiği veya çabalarını yoğunlaştırdığı bölgeler olarak dikkat çekmektedir.³⁰ Somali’deki Türk askeri ve sivil varlığı, Afrika boynuzu bölgesindeki istikrar açısından önem taşımakla birlikte, Türkiye’nin gelişen uluslararası rolünü sergileyebileceği önemli bir sahne de sunmaktadır.³¹ Bu anlamda Türkiye’deki akademik tezlerin bu ülkeyi incelemesi, sadece küresel siyaseti anlama ve Türkiye’nin konumunu anlamlandırma çabalarına ilave olarak akademik bakış açısının çeşitliliğine de katkı sunmuştur.

Yapılan tezlere ilişkin akademik içeriklerin oluşmasını etkileyen bir diğer unsur ise bu tezleri üreten öğrencilerin kaynak ülkesiyle ilgilidir. Ülkemizde 2022 yılı itibarıyla okuyan SAA kökenli öğrencilerin toplamı 25 binden biraz fazladır ve bu rakamın neredeyse yarısını yani %50’sini sadece 3 ülkeden gelen öğrenci-

30 “Türkiye’nin Afrika politikası: Açılımdan ‘nüfuz arayışına’”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54453903>; “Afrikalı liderlerin yeni rotası ‘Türkiye’”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afrikali-liderlerin-yeni-rotasi-turkiye/2392927> (Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2022).

31 Türkiye-Somali ilişkileri üzerine detaylı bilgi için bkz: Mustafa Şahin, “Türkiye’nin Somali Politikasının İncelenmesi: 20112020- Dönemi”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Sakarya Üniversitesi, cilt 9, sayı 1, s. 109-147.

ler oluşturmaktadır.³² Bunlar içinde 7 bin 923 rakamı ile Somali kökenli öğrenciler %30'unu tek başına oluşturmaktadır. Bunları 3 bin 178 öğrenci ile Nijerya (%15) ve 1419 öğrenci (%7) ile Sudan kökenli öğrenciler ve dördüncü sırada 726 öğrenci ile Etiyopya kökenli öğrenciler takip etmektedir. Kalan %50'lik dilimi oluşturan yaklaşık 12 bine yakın SAA kökenli öğrenci ise, en fazlası 439 ile Gana kökenli olmak üzere, aşağıya doğru giderek azalacak şekilde sıralanmaktadır.³³

Türk üniversitelerinde yapılan SAA ülkelerine dair tezlerin büyük bölümü Afrika kökenli öğrenciler tarafından yapılmış görünmektedir. Yüksek Öğretim Kurulu'na bağlı tez bankasındaki kayıtlar belirli periyodlarla güncellendiği için ufak sapmaların olacağı göz önünde bulundurulması koşuluyla "Afrika" anahtar kelimesi ile yapılan aramada 562 adet tez olduğu anlaşılmaktadır. İçinde Afrika kelimesi geçmemek şartıyla, sadece SAA ülkelerinin her biri ile ilgili yapılan aramada da toplam 1220 tez bulunmaktadır. Bu da (kuzey Afrika hariç) Afrika ile ilgili toplam yapılan tez sayısının 1782 olduğunu göstermektedir.³⁴

Tez bankasında yer alan isimler üzerinden yapılan bir incelemeyle bu tezlerden 1350'den fazlasını SAA ülkelerinden gelen öğrenciler gerçekleştirmiş görünmektedir. SAA ülkelerinden gelen Afrikalı öğrencilerin ve Türkiye'deki akademik danışmanlarının genel eğilimi, öğrencilerin gelmiş olduğu ülke ile ilgili tezleri yapması yönünde şekillendiği için doğal olarak, Türkiye'de en fazla öğrencisi bulunan ülkelerle ilgili akademik çalışmaların sayısı da artmıştır.

Bunun akademik gerekçeleri içinde en önemli iki neden öne çıkmaktadır. Bunlardan biri, Türkiye'ye herhangi bir Afrika ülkesinden yüksek lisans veya doktora için gelen öğrencinin kendi ülkesi ile ilgili yapacağı bir çalışmada yerel kaynaklara ulaşımın daha kolay olacağı beklentisidir. Bu büyük oranda doğru bir eğilimi yansıttığı gibi, öğrencinin kendi ülkesi ile Türkiye arasındaki ilişkilerin anlaşılmasında farklı açıları yakalaması kolaylaşmaktadır. Örneğin yüksek lisansını bitirdikten sonra halen doktora eğitimine Türkiye'de devam eden Senegal asıllı Mouhamed Gueye, tezini hazırlarken özellikle Türkçe ve Arapça kaynakların yanı sıra yerel dil olan Wolofça'daki birçok kaynaktan yararlandığını söylüyor.³⁵

32 *Uyruğuna Göre Öğrenci Sayıları Raporu*, Yüksek Öğretim Bilgi Yönetim Sistemi, <https://istatistik.yok.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2022)

33 *Yüksek Öğretim Bilgi Yönetimi Sistemi, Uyruğuna Göre Öğrenci Sayıları Raporu*, <https://istatistik.yok.gov.tr/> (Erişim Tarihi: Temmuz 2022).

34 <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2022).

35 İstanbul Üniversitesi'nde doktora öğrencisi Mouhamed Gueye ile yapılan mülakat. (Görüşme Tarihi: 18 Temmuz 2022).

Türkiye’deki Afrika Çalışmalarının Analizi

Türkiye’de Afrika konusunda üretilen akademik tezler ile Türk dış politikası arasında gerek söylem düzeyinde ve gerekse bizzat pratik düzlemde bağlantı olduğu söylenebilir. Zira, Türkiye’de Afrika üzerine yapılmış akademik tezlerin nicel artışının yaşandığı dönemlere bakıldığında iki taraf arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkilerin de artış trendinde olduğu aynı dönemler dikkat çekmektedir. Yukarıdaki bölümlerde işaret edildiği üzere, Türkiye’de siyasi olarak Afrika ilgisinin az olduğu 1980’li yıllarda Afrika ile ilgili sadece bir elin parmağı kadar tez üretilmişken, ilişkilerin kademeli olarak arttığı 2000’li yıllardan itibaren üretilen akademik tezlerin sayısı da artmıştır.

Bu bağlamda, Türkiye’de Afrika’ya akademik ilginin arttığı son 20 yıllık dönemde ikili siyasi ve ekonomik ilişkilerin de paralel biçimde yükselişte olduğu görülmektedir. Karşılıklı ticaret hacminin 500 milyon dolar düzeyinde olduğu 1990’lı yıllarda Türkiye’de üretilmiş akademik tez sayısı sadece 10 idi. 2003 yılında 1,35 milyar dolar olan ticaret hacmi 2020 yılında 10 milyar dolara çıkmış ve Türk müteahhitlik firmalarının SAA ülkelerinde üstlendiği projelerin hacmi 19,5 milyar dolara ulaşmıştı.³⁶ Bu dönemde üretilen akademik tezlerin sayısı ise 397 olmuştur.³⁷ Yani dönemsel olarak siyasi ve ekonomik ilişkilerin artışı sürecinde, üretilen akademik tezlerin sayısı da neredeyse otuz kat yani yüzde üç bin artış göstermiştir.

Bir başka açıdan analiz yapmak gerekirse, yapılan akademik tezlerin sayısal artışı ile Türkiye’nin SAA ülkelerine yapmış olduğu kalkınma yardımları arasında da ilginç bir paralellik bulunmaktadır. 2000-10 yılları arasında Türkiye’nin Afrika’ya yaptığı resmi kalkınma yardımı yıllık ortalama 30 milyon dolar düzeyinde iken üretilen akademik tez sayısı on yıllık sürede 34 civarında idi. Ancak 2010-20 yılları arasında Türkiye’nin SAA bölgesine yapmış olduğu kalkınma yardımı miktarı yıllık ortalama 50 milyon dolara çıkmıştır.³⁸ Aynı on yıllık sürede üretilen akademik tez sayısı ise 360’ı geçmiştir.³⁹ Bu da Türkiye’de üretilen akademik tezler ile Türk dış politikası arasında gerek söylem düzeyinde ve gerekse bizzat pratik olarak paralel bir artış olduğunu göstermektedir.

36 “Turkish Foreign Policy with Sub-Saharan Africa”, *Turkish Ministry of Foreign Affairs official website*, <https://www.mfa.gov.tr/sub.en.mfa?4be7cc34-c47c-4814-940a-de518162ff84> (Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2022).

37 Bkz. Tablo 2.

38 *Turkish Development Assistance Report 2020*, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/Pictures/Turkiye%20Kalk%C4%B1nma%20Yard%C4%B1mlar%C4%B1%202020_tr.pdf (Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2022).

39 Bkz. Tablo 2.

Bir diğer analiz unsuru da Türkiye’den kalkınma yardımı alan SAA ülkeleri ile o ülkeler hakkında üretilen akademik tezler arasındaki bağlantıda görünmektedir. Şöyle ki, Türkiye’nin kalkınma yardımları tahsisatından en yüksek paylar sırasıyla Sudan, Somali, Etiyopya ve Kenya gibi ülkelere gitmektedir. Bu ülkeler aynı zamanda Türkiye’de en fazla öğrencisi olan ülkelerdir ve Türkiye’de hakkında en fazla akademik tez üretilmiş Afrika ülkeleri sıralamasında ilk 5’te bulunmaktadır.

Hazırlanmış olan tezlerin içerikleri, aslında Türkiye ile ilgili ülke arasındaki ilişkilerin güncel ihtiyaçlarına hizmet edecek şekilde görünmektedir. Örneğin ülke temelli yapılan tezler içinde en fazla tez yapılmış olan Somali hakkındaki 229 tezin Neredeyse %20’si (41 tanesi) güvenlik ve siyasi istikrarsızlıkla ilgili görünürken, %15’i (33 tanesi) Türkiye-Somali ilişkilerinin farklı boyutlarına değinmektedir. Kalan tezler ise ekonomi, kültür, diplomasi, tarım ve diğer alanlara doğru bir yayılma göstermektedir.

Hakkında 20’den fazla tez yapılmış olan ülkelerin hemen her biri ile ilgili durum benzerlikler taşımaktadır. Yani tezlerin büyük bölümünü güvenlik ve siyaset konuları oluştururken, ikinci sırayı Türkiye ile ilişkiler almaktadır. Hakkında çok sayıda tez üretilmiş SAA ülkeleri ile ilgili araştırmalarda bir riskli alan ise, konu tekrarına veya içeriklerin benzeşmesi ihtimaline girilme meselesidir. Güvenlik ve siyasi istikrarsızlık temalı tezlerin önemli bir bölümü özgün içeriğe sahip bulunmakla birlikte, tezlerin birbirine yaklaştığı alanlar çok fazladır. Örneğin Somali’nin çatışma ve istikrarsızlıkla özdeşleşen geçmişini anlatan birçok tez içinde, tarihsel süreç anlatılırken, ister istemez birçok tezin bazı bölümleri birbirine haddinden fazla yakınlaşabilmekte ve özgünlükleri riske girebilmektedir.

Benzer bir açmaz Türkiye ile Somali ilişkileri üzerine yapılmış tezlerde de kendini göstermektedir. 1966 yılında resmen başlayan iki ülke ilişkilerinin⁴⁰ anlatıldığı bölümler birbirine oldukça benzemektedir. Somali tezlerindeki risk aslında Türkiye’nin kıta Afrikası ile sınırlı bir düzeyde seyreden ilişkilerini anlatmaya çalışan farklı tezlerde de kendini hissettirmektedir. İlişkilerin fazla olmadığı 1960-1990 arası dönemi anlatmak zorunda kalan çok sayıda farklı akademik tez, bu döneme ilişkin çok sınırlı sayıdaki kaynaklara dayanmak zorunda kaldığı için özgünlükten uzaklaşma riski taşımaktadır.

Aynı konuyu farklı yönleri ile çok sayıda öğrencinin çalışıyor olmasından kaynaklanan bu ufak benzeşmeler çalışmaların genel anlamda özgünlüğünü zedelemese bile, Türkiye’de SAA ülkeleri ile çalışılabilecek alanların sayısını

40 Devlet Arşivi Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, BCA 192-3-19, Belge tarihi: 20.01.1966.

oldukça azaltmış görünmektedir. Bununla birlikte, ileride detaylı olarak tartışılacağı gibi, yapılan çok sayıda akademik tez bulunmasına rağmen aslında Afrika konusundaki akademik çalışmalar için Türkiye’de halen büyük bir potansiyel bulunmaktadır.

Ülkemizde yapılmış olan SAA ülkeleri konu alan veya Afrika genel temalı tezlerin genel yaklaşımı, bu bölgeyi tanıma ve Türkiye ile ilişkileri geliştirme hedeflerini gerçekleştirmeye yardımcı olacak şekilde gelişmiştir. Yüksek lisans ve doktora eğitimlerini Türkiye’de tamamlayan Kamerun asıllı Kasım İbrahim tez başlıklarını Türkiye’deki hocasıyla belirlerken “Türk dış politikasında Afrika” ve “Türkiye-Kamerun ilişkileri” bağlamında seçenlerden biri. Bunu yapmalarında temel etken olarak Türkiye’nin Afrika’ya açılım politikalarının bölgede uyandırdığı akademik merak olduğunu söylemektedir. Nitekim birçok öğrenci benzer şekilde Türkiye ile kendi ülkesi arasındaki ilişkilerin doğasını ve tarihsel düzlemini tanımlamak üzere tez başlıklarını belirlediklerini belirtmiştir.⁴¹

Yapılan tezlerin neredeyse tamamı, o bölge dillerini bilen öğrenciler tarafından yapıldığı için, yerel kaynaklara ulaşım konusundaki avantaj Türkiye’deki Afrika literatürüne oldukça zenginlik kazandırmıştır denilebilir. Türkçe ve İngilizce gibi yaygın kaynakların yanı sıra, birçok tezde yerel dillerden kaynakların da bulunması tezin içeriğine zenginlik kattığı kadar, o literatürün Türkçeye aktarılmasını da sağlamaktadır. Kendileri ile görüşülmüş SAA kökenli birçok öğrenci için kendi yerel kaynaklarını Türkçeye çevirmek veya Türkçe kaynakları kendi dillerine aktarmak oldukça zevkli ve verimli bir çalışma ortaya koymuş.⁴² Kuşkusuz yapılan araştırmanın niteliğine göre, yararlanılan kaynak dilin ağırlık payı değişmekle birlikte, Türkiye ile bölge ilişkilerini konu alan tezlerin neredeyse tamamı yarı yarıya Türkçe ve öğrencinin ana dilindeki kaynaklardan hazırlanmıştır.

Türkiye üniversitelerinde üretilmiş olan SAA temalı tezlerin yaklaşık %80’lik bölümünü yüksek lisans tezleri, kalan bölümünü de doktora tezleri oluşturmaktadır.⁴³ Yapılan tezlerin beşte birinin doktora tezi olması, Türkiye gibi bölgeye çok uzak bir coğrafyanın akademik dünyası açısından oldukça önemli bir başarı olarak yorumlanabilir. Tezlerin neredeyse yarısının bir kaç ülke hakkında yapılmış olması bir dezavantaj gibi görünmekle birlikte, Türk akademik dünyası

41 Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi’nde doktora eğitimini tamamlayan Kamerun asıllı Kasım İbrahim ile yapılan mülakat. (Görüşme Tarihi: 14 Temmuz 2022).

42 İbni Haldun Üniversitesi’nde doktora eğitimine devam eden Uganda asıllı Huthaifah Busulwa ile yapılan mülakat. (Görüşme Tarihi: 20 Temmuz 2022).

43 <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2022).

için SAA bölgesinde diğer ülkeler için halen önemli bir araştırma potansiyeli olduğunu işaret etmektedir.⁴⁴

Öte yanda, üretilmiş tezlerin %90'lık bölümünün SAA kökenli öğrenciler tarafından üretilmiş olması, benzer şekilde bir dezavantaj gibi görünse de Türkiye kökenli Afrika araştırmacıları tarafından incelenmesi yıllar sürecek birçok konu ve kaynağın yerel öğrenciler tarafından Türkçeye aktarıldığı unutulmamalıdır. Bu anlamda Afrika üzerine akademik olarak büyük bir literatürün bu tezler aracılığı ile Türkçeye kazandırılmış olması büyük bir entelektüel kazanım anlamına gelmektedir.

Afrika konusundaki akademik tezlerin orijinalliğini tespit etmek üzere başlıkları ve içindekiler bölümü üzerinden yapılacak bir analiz, söz konusu tezlerin büyük oranda zengin konu içeriğine sahip olduğunu göstermiştir. Tablo 3'te detayları ile gösterilen disiplinler içinde, akademik tez üretimi açısından, sırasıyla uluslararası ilişkiler (239), ekonomi (110), siyasal bilimler (55), işletme (43) ve tarih (32) ilk beş sırayı almaktadır.⁴⁵

Uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde hazırlanmış akademik çalışmaların neredeyse %50'si, Türkiye'nin kıta politikaları ile ilgilidir. Bu anlamda Türkiye'nin kıtaya açılım siyaseti, karşılıklı ilişkilerin doğası, kalkınma yardımları ve diaspora konularına yoğunlaşmıştır. Bu da kıtaya yönelik artan ilginin ve karşılıklı ilişkilerin doğal sonucu olarak ortaya çıkmış bir gelişme olarak yorumlanabilir. Kalan uluslararası ilişkiler tezlerinin önemli bir bölümünü de göç (%15), Çin'in kıtasal nüfuzu ve politikaları (%15) oluşturmaktadır. Bu da yine bir şekilde Türkiye'nin gündeminde olan iki önemli olguya işaret etmesi bakımından önemlidir. Kalan %20'lik oran ise Afrika özelinde kalkınma, güvenlik, enerji, bölgesel sorunlar ve iklim konularına değinen akademik çalışmalardır.

Konu orijinalliği bakımından ekonomi alanındaki tezler oldukça zengin bir içerik taşımaktadır. Ekonominin küreselleşme çerçevesinde kendine özgü teorik yaklaşımlarına ilave olarak Afrika kıtasını ilgilendiren pratik konu başlıklarından, dış yatırımlar, kalkınma, Türkiye ile ekonomik ilişkiler, ekonomik yardımlar, bölgesel işbirlikleri ve Çin'in kıtasal ekonomik politikaları ağırlık taşımaktadır. Siyasal bilimler alanındaki tezlerin de benzer şekilde oldukça orijinal ve zengin bir içerik taşıdığı söylenebilir. Bu anlamda Türkiye ile ilişkiler, göç, yerel güvenlik sorunları, kalkınma, Batılı ülkelerin kıtasal siyasetleri ve Çin'in siyasal stratejileri ile ilgili tezler dikkat çekicidir. En fazla tez yapılan alanlardan bir diğerini oluş-

44 Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Zekeriya Kurşun ile yapılan mülakat. (Görüşme Tarihi: 22 Temmuz 2022).

45 Bkz. Tablo 3.

turan tarih disiplini konusundaki tezlerin önemli bir bölümü Osmanlı dönemini araştırırken, dörtte birini Afrika yerel tarihine ilişkin konular oluşturmaktadır.

Hemen her disiplinde Türkiye ile ilgili başlıklar dikkat çekse bile, bu tezlerin birbirinden farklı yönleri ele aldığı rahatlıkla görülebilmektedir. Bu da tez başlığı konusunda öğrenciyi yönlendiren danışman hocaların konu seçiminde tekrara düşme riskini göz önüne alarak hassas davrandığını göstermektedir.

Yapılan akademik tezlerin, Türkiye’de Afrika konusunda yapılan diğer çalışmaları olumlu anlamda etkilediği rahatlıkla söylenebilir. Zira bu tezlerden türetilmiş çok sayıda makale literatüre kazandırılmış ve akademisyenler/araştırmacılar için büyük bir veri bankası oluşturmuştur. Birçok kurum bu bilgi birikiminden yararlanarak Afrika konusunda yeni açılımlar gerçekleştirme cesareti bulmuştur. Türkiye’de kurulmuş çok sayıda Afrika derneği ile Afrika ülkelerinde kurulmuş çok sayıda Türkiye derneği bu akademik birikimden beslenmektedir. Türkiye’den mezun olarak kendi ülkesine dönen ve orada kurduğu dernekler sayesinde Türkiye ile işbirliğini artıran çok sayıda Afrikalı öğrenci bulunmaktadır.

Akademik Tez Yapılabilecek Alanlar

Şu ana kadar üretilmiş olan akademik tezler, kıtanın tanınması ve karşılıklı iletişimin artması bakımından önemli bir zemin oluşturmuştur. Şu ana kadarki çalışmaların eksik bıraktığı bazı konularda yeni çalışmalar yapılması sadece akademik anlamda değil, iki tarafın inşa etmeye çalıştığı bağların kalıcılığı açısından da önem arz etmektedir. Bu çerçevede yeni tezlerin üretilebileceği alanlar arasında sadece sosyal bilimler değil, fen bilimleri de önemli bir yer tutmaktadır. Bu çerçevede;

- Afrika’nın toplumsal dokusuna ilişkin yapılacak çalışmalar ve özellikle Afrika kimliği, yerel toplumsal yapılar, soy ve kültür temelli araştırmalar için potansiyel büyüktür.
- Koloni dönemine ilişkin Türkiye’deki Afrika literatüründe tamamlanması gereken boşluklar bulunmaktadır. Batıda yapılmış detaylı çalışmalar bu alana önemli katkılar yapmış olsa da, Türkiye akademik perspektifiyle o dönemin ayrıntılarıyla işlenmesi konusunda halen ihtiyaç hissedilmektedir.
- Osmanlı dönemine dair akademik tezler üretilebilir. Sadece yeni çıkan yerli arşiv belgelerine değil, yurt dışındaki arşiv kaynaklarına dayalı olarak da tezler hazırlanması ihtiyaç olarak durmaktadır. Yazılı arşiv belgeleri ve araştırmaların yanı sıra, Afrika’da kalan Osmanlı izlerine dayalı saha çalışmalarından oluşan yeni tezler için potansiyel bulunmaktadır.
- Afrika’nın adının geçtiği köle ticaretinin tarihine ilişkin tezler üretilebilir. Bu konuda şu ana kadar Batılı üniversitelerde yapılmış tezler önemli veri

sağlarken, köle ticaretinin izlerinin halen mevcut bulunduğu Afrika ülkelerinde saha çalışmaları yapılabilir. Afrika ve köle ticareti konusunda Türkiye akademi dünyasının, Ortadoğu tarihi ile birlikte ele alarak zenginleştireceği potansiyel araştırma alanları bulunmaktadır.

- Türkiye’de Afrika konusunda akademik çalışmalarda eksikliği görülen alanlardan biri de filoloji ile ilgilidir. Karşılıklı akademik ilginin arttığı bir dönemde dil konusunda yapılan çalışmaların yok denecek kadar az olması, akademi dünyasına yeni sorumluluklar getirmektedir. En azından belli başlı Afrika dilleri ve lehçeleri üzerine uzmanların yetişmesi önemli olduğu kadar, Afrikalı akademisyenlerin Türkçe akademik seviyesinin gelişmesi için yapılacak tezler de önemlidir.
- İki taraf arasında artan ilişkilere karşın medya ve iletişim alanındaki büyük boşluk akademik ilgiyi hak etmektedir. Bu anlamda iletişim bilimleri konusunda çok geniş bir araştırma alanı gözlenmektedir. Sadece teorik tezler değil, aynı zamanda somut saha verilerinden yola çıkarak hazırlanacak zengin bir potansiyel bulunmaktadır.
- Yukarıdaki sosyal bilim alanları dışında, tıp ve tarım başta olmak üzere değişik ihtisas alanlarında akademik tezlere ihtiyaç devam etmektedir. Salgın hastalıklarla mücadele, anne-bebek ölümlerinin azaltılması, tarımsal verimlilik, iklim değişikliği vb. konularda Türkiye’de yapılacak akademik tezlerin Afrika’daki bu kronik sorunların çözümüne de katkısı olacaktır.

Sonuç

Türkiye’nin Afrika kıtasına ilgisinin her geçen gün arttığı bir ortamda, akademik çalışmaların bu sürece uyumlu bir seyir izlemesi şaşırtıcı değildir. Siyasi, ekonomik, güvenlik, sağlık, kültür ve daha birçok alanda ikili ilişkiler büyük bir ivme kazanmışken, eğitimin ve özellikle de lisansüstü eğitim alanının gelişmemesi büyük bir eksiklik olacaktır. Atılan adımların bir sonucu olarak son 10 yılda bölge ile ilgili bilimsel verilerin hızlı bir şekilde üretilmesi Türkiye’de Afrika çalışmalarının ve özellikle Sahra Altı Afrika (SAA) ülkeleri ile ilgili çalışmaların umut verici bir yolda olduğunu ispatlar nitelikte olmuştur.

Türkiye’nin SAA ülkeleriyle ilişkileri gelişip karşılıklı eğitim anlaşmaları yapıldıkça, bu ülkelerden Türkiye’ye gelen öğrenci sayıları artmış ve akademik kurumlarımız binlerce Afrikalı öğrenciye kapılarını açmıştır. Lisans düzeyindeki binlerce öğrenciye ilave olarak lisansüstü ve doktora düzeyinde de çok sayıda SAA kökenli öğrenci ülkemizde akademik çalışmalarına başlamış, tamamlamış veya halen devam etmektedir. SAA kökenli öğrencilerin oluşturduğu sinerji Türkiye’deki yerli akademisyenlere de büyük bir kapı açarak Afrika konusunda ciddi

akademik tezler yapılmasına vesile olmuş ve ülkemizde Afrika üzerine bilimsel literatür, nitel ve nicel olarak artış sürecine girmiştir. Son on yılda hızlı bir şekilde çoğalan Afrika tezleri Türkiye’nin bu konuda önemli bir bilim merkezi olması konusunda elini güçlendirmektedir.

Bilimsel tezlerin üretilmesinde Türkiye’nin SAA bölgesine yönelik siyasi ve ekonomik açılımı etkili olmakla birlikte, bundan sonraki akademik tezler için ikili ilişkilerin itici gücünün ne oranda etkili olacağı ayrıca önemlidir. Yapılan çalışmaların büyük bölümünün SAA kökenli öğrenciler tarafından yapılmış olması, yerli akademisyenlerin üreteceği bilimsel çalışmalarda halen kat edilmesi gereken uzun bir yol olduğunu göstermektedir ama yine de Afrika kökenli akademisyen ve öğrencilerin, Türkiyeli akademisyenlerle birlikte üretmiş olduğu tezler, ülkemizin Afrika konusundaki bilimsel seviyesine çok büyük katkılar yapmıştır.

Şu ana kadar üretilen tezler, iki tarafın birbirini tanınması ve ilişkileri ileriye taşınması konusunda büyük bir birikim oluşturmaktadır. Bu birikimin üzerine konulacak yeni çalışmalar var olan imkânları daha da üretken hâle getirecektir. Ülkemiz akademisinin Afrika ilgisi ve Afrikalılar’ın Türkiye’ye yönelimi yakın vadede bitecek gibi görünmediği için ilerisi için umutlu olma konusunda çok neden bulunmaktadır.

Afrika konusunda ülkemizdeki akademik çalışmalarda yaşanan tüm olumlu gelişmelere karşın, arşiv temelli birincil ve ikincil kaynaklar konusunda halen yeterli düzeyde olduğumuz söylenemez. Yeni yapılacak tezler sayesinde, arşivlerin derinliklerinde bulunan birçok yeni belge ortaya çıkarılmış ve Türkiye’nin akademik zenginlikleri arasına katılmış olacaktır.

Bunun yanında, Türk öğrenci ve akademisyenlerin yerel Afrika dilleri konusunda kapatmaları gereken büyük bir açık olduğu ortadadır. Bunun için Afrika yerel dillerinin öğretimi konusunda akademik teşvik mekanizmaları kurulması önemli bir katkı sağlayacaktır. Tam tersinden bakılınca, ülkemizdeki Afrika kökenli öğrencilerin de Türkçe diline akademik anlamda hâkim olması önemli sorun alanlarından biri olarak durmaktadır. Bu nedenle, onlara yönelik akademik düzeyli Türkçe eğitimi daha hassasiyetle ele alınabilir.

Afrika konusundaki akademik çalışmaları etkileyen açmazların aşılmasında temel yöntemlerden biri, Afrika ile ilgili çalışan araştırma merkezlerinin nitelik ve nicelik olarak geliştirilip daha donanımlı hale gelmesidir. Eğitim kalitesinin gelişmesi konusunda bazı üniversitelerimizde Afrika ile ilgili anabilim dallarının oluşturulması dahi düşünülebilir. Böylece, SAA bölgesine sadece siyasi ve ticari olarak bakan çalışmaların dışında sosyo-kültürel açılardan bakacak çalışmaların sayısı da artacaktır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T.C. Devlet Arşivleri, Cumhuriyet Arşivi

Araştırmalar

Abrahamsen, Rita, “African Studies and the Post Colonial Challenge”, *African Affairs*, no. 102, 2003.

Adams, Glenn - Dzokoto, Vıvıan Afi, “Self and Identity in African Studies”, *Self and Identity*, vol. 2 no. 4.

Akyar, Sadık, “Türkiye Sahra Altı Afrika Ülkeleri İlişkilerinde Yeni Dönem”, *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, cilt 4 sayı 8, Haziran 2019.

Baydemir, Mehmet, “Türkiye’nin ‘Afrika Açılımı’: Yükseköğretimde Sahra-altı Afrikalı Öğrenci Hareketliliği (2013-2018)”, *Pesa International Journal of Social Studies*, vol. 6, no. 1, March 2020.

Daban, Cihan, “21. Yüzyılda Türkiye’nin Afrika Ülkeleri ile Siyasi ve Diplomatik İlişkileri” *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 2021(3).

Djamanca, Abdu, “The Role of Education in International Cooperation: The Case of Turkey and Sub-Saharan Africa”, *Avrasya Etüdüleri Dergisi*, yıl 2018, cilt 54, sayı 2.

Hallen, Barry, “Some Observations about Philosophy, Postmodernism and Art in Contemporary African Studies”, *African Studies Review*, vol. 38, no. 1, April 1995.

Hazar, Numan, “Türkiye Afrika’da: Eylem Planının Uygulanması ve Değerlendirme: On Beş Yıl Sonra”, *Ortadoğu Analiz*, cilt 4, sayı 46, Ekim 2012.

Hountondji, Paulin J., “Knowledge of Africa, Knowledge by Africans: Two Perspectives on African Studies”, *Rccs Annual Review*, no. 1, Universidade de Coimbra, 2009.

Kessi, Shose, “Decolonizing African Studies”, *Critical African Studies*, vol. 12, no. 3, London, 2020.

Olukoshi, Adebayo, “African scholars and African Studies”, *Development in Practice*, vol. 16 no. 6, London, 2010.

Özkan, Mehmet, “What Drives Turkey’s Involvement in Afrika”, *Review of African Political Economy*, vol. 37, no. 126, London, 2010.

Pellerin, Marquita, “A Blueprint for Africana Studies: An Overview of Afri-

can/African American /African Caribbean Studies”, *The Journal of Pan African Studies*, vol. 2, no. 10, June 2009.

Şahin, Mustafa, “Türkiye’nin Somali Politikasının İncelenmesi: 2011-2020 Dönemi”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Sakarya Üniversitesi, cilt 9, sayı 1.

Şimşek, Furkan, “Uluslararası Öğrenci Hareketliliği ve Türkiye Yükseköğretiminde Afrikalı Öğrenciler”, *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi (TURKSOSBİLDER)*, cilt 07, sayı 01, 2022.

Tepeciklioğlu, Elem Eyricce, “African Studies in Turkey”, *Uluslararası İlişkiler*, cilt 13, no. 50, 2016.

Wheeler, Tom, “Ankara to Africa: Turkey’s Outreach Since 2005”, *South African Journal of International Affairs*, vol. 18, no. 1, Braamfontain, 2011.

Online Kaynaklar

“Afrikalı liderlerin yeni rotası ‘Türkiye’”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afrikali-liderlerin-yeni-rotasi-turkiye/2392927>.

“Türkiye’nin Afrika politikası: Açılımdan ‘nüfuz arayışına’”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54453903>.

Birim istatistikleri, Yüksek Öğretim Bilgi Yönetim Sistemi, <https://istatistik.yok.gov.tr/>.

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.

Ordaf, “Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi 2021”, *Ordaf rapor*, Aralık 2021, <https://ordaf.org/turkiye-afrika-ortaklik-zirvesi-2021/>.

Uyruğa Göre Öğrenci Sayıları Raporu, YÖK Bilgi Yönetimi Sistemi, <https://istatistik.yok.gov.tr/>.

Mülakatlar

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Zekeriya Kurşun.

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi’nde doktora eğitimini tamamlayan Kamerun asıllı Kasım İbrahim.

İstanbul Üniversitesi’nde Senegal asıllı doktora öğrencisi Mouhamed Gueye.

İbni Haldun Üniversitesi’nde Uganda asıllı doktora öğrencisi Huthaifah Busuulwa.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasından yazar sorumludur.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.